

АЛЕКСАНДРА В. ЈОВИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА РУСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

АНОТИРАНА БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА ИЗ РУСКЕ ЛЕКСИКОЛОГИЈЕ И ЛЕКСИКОГРАФИЈЕ (1945–1975)

Под појмом руске лексикологије и лексикографије 1945–1975. године подразумеваћемо све радове руских лингвиста из наведених двеју дисциплина, као и лексикографске и лексиколошке описе руског језика објављене у датом периоду ван граница совјетске Русије.

Исцрпнија и обухватнија библиографија изискивала би далеко више времена и простора. Покушали смо, ипак, да обезбедимо увид у неке значајније лексикографске приручнике и лексиколошке радове из овог времена, који су, иако данас већ традиционални, послужили као темељ млађим поколењима лингвиста.

У библиографију су, свакако, могла ући још и дела неких великих имена (Апресјан, Денисов, Молотков, Морковкин и др.), али нам ти радови², нажалост, нису били доступни.

Судећи по приказаним јединицама, као и онима које су нам остале познате само по наслову, или пак због ограниченог простора нису могле ући у анотирану библиографију³, можемо рећи

¹ sansvet577@gmail.com

Информативни прилог је примљен 23. маја 2017, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 22. јуна 2017.

² Имамо у виду, пре свега, четири наслова: *Фразеологическиј словарь русског језика*, чији је уредник А. И. Молотков (Москва, 1967), *Идеографическије словари* В. В. Морковкина (Москва, 1970), *Очерки по русској лексикологији и учебној лексикографији* П. Н. Денисова (Москва, 1974) и *Лексическая семантика (синонимическије средства језика)*, чији је аутор Ј. Д. Апресјан (Москва, 1974).

да је дати период обележен великим бројем нормативних једнојезичних речника, фундаменталним етимолошким речником руског језика, међусловенским општим речницима, одређеним бројем двојезичних и вишејезичних стручних речника⁴, већим бројем чланака, поготово у нашој средини, посвећених међусловенском контрастирању итд.

У оквиру доступних радова, пажњу смо усредсредили на значајније представнике лексикологије и лексикографије у словенском свету чији су радови релевантни са становишта обезбеђења теоријско-методолошке основе за даља истраживања.

ЛЕКСИКОГРАФИЈА

АХМАНОВА, О. С. *СЛОВАРЬ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ*. МОСКВА: СОВЕТСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ, 1966.

Овај стручни, вишејезични речник, значајно је дело руске лексикографије, штампано и касније, и то у неколико наврата (1968, 2005, 2007).

У корпус издања из 1966. године ушло је 7.000 термина из свих лингвистичких дисциплина: фонетике, морфофологије, морфологије, синтаксе, лексикологије, лингвистике. У прилогу је дата основна терминологија метрике и поетике.

Речник садржи стручан и опширан предговор аутора. Као прворазредни задатак приручника истиче се лексикографски опис метајезика руских и совјетских лингвиста, који је у време када је приручник настајао налазио мање-више стабилну примену у квалификованим факултетским предавањима и монографијама.

Аутор у први план ставља опис терминологије, као најзначајнијег аспекта лингвистичког метајезика, али у речник уводи и лингвистичку употребу речи у широком смислу (специфични спојеви речи и њихових еквивалената, особености одређених

³ Нпр. 17-томни *Большой академический словарь русского языка (БАС)*, чије је издавање завршено 1965. године.

⁴ Навешћемо, хронолошки, само неке од њих: *Руско-српскохрватски и српскохрватско-руски речник привредних, комерцијалних, финансијских, пољопривредних и правних израза* аутора др А. Јовановића (Београд, 1963), *Руско-енглеско-српскохрватски поморски речник* С. Векарића и Н. Сафонова (Београд, 1966), *Руско-српскохрватски војни речник* В. Смирнова (Београд, 1967), *Научно-технички речник: руско-српскохрватски* аутора Р. Попића (Београд, 1969).

лингвистичких праваца, епоха и сл.). Разуђени и неуједначени лингвистички метајезик датог периода, са тенденцијом да се распада на дијалекте, па чак и идиолекте, захтевао је систематичан и строго селективан приступ: у речник су ушли само опште-признати термини.

Приручник је синхронијског карактера, у њега нису ушли историјски или енциклопедијски подаци. Грађен је по принципу гнезда. Термини се ређају по азбучном реду. На прегледан начин маркиране су старије ортографске и морфолошке варијанте термина или варијанте које се ређе употребљавају, затим факултативни елементи термина, дублети и застарели термини.

Речнички чланак садржи термин, превод на енглески (за сваку одредницу), одговарајући француски, немачки и шпански термин (неретко и латински), а каткад и синоним преведеног термина. Након превода следи објашњење одреднице, за којим се понекад, преко одговарајућих упућивања, наводе и термини супротног значења, као и корелативни термини.

Посебну вредност речнику дају илустрације употребе термина у лингвистичком контексту: синтагме или целе реченице, обележене курзивом. Неретко се суштина лингвистичке појаве додатно објашњава на примерима из разних језика.

Често се у гнезду основног термина дају и термини мањег семантичког обима изражени синтагмом (нпр. *противопоставление: противопоставление антитезное, противопоставление билатеральное, противопоставление бинарное* и сл.). Овакви синтагматски термини понекад могу градити нови речнички чланак унутар гнезда основног термина, грађен по истом принципу као чланак основне одреднице.

Ово вредно дело Олге Ахманове, свестрано надареног лингвисте, лексиколога, лексикографа, англисте, психолингвисте, социолингвисте, намењено је првенствено стручној публици – филолозима и лингвистима.

СЛОВАРЬ РУССКОГО ЯЗЫКА АН СССР, под редакцией А. П. Евгеньевой. Т. I–IV, Москва: Институт русского языка, Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1957–1961.

Речник у редакцији А. П. Јевгењеве, познат још и као *Малый академический словарь* (скраћено МАС), у наведеном, првом издању садржи преко 80 000 лексичких одредница. Израдила га је група научника Академије наука СССР-а. Доцније је овај лексикон

допуњаван и мењан, до сада је објављиван четири пута (остала издања: 1981–1984; 1985–1988; 1999).

Реч је о нормативном, једнојезичном речнику савременог руског књижевног језика, који обухвата лексику опште употребе и фразеологију и одређује стандарде употребе речи и устаљених обрта. У речник је укључен и део књижевне лексике шире употребе, од Пушкиновог времена до тренутка када је речник изашао из штампе, што има за циљ да омогући разумевање и праћење уметничке и научне литературе и публицистике XIX и XX века.

По обиму и намени речник је близак једнојезичном речнику Д. Н. Ушакова. Његову израду покренуле су нагле привредне и културне промене у Совјетском Савезу, које су у великој мери измениле лексички састав руског језика, утичући на настанак нових речи, на појаву нових значења, нестајање једног дела лексике, као и на померања у њеним стилским слојевима.

Речи се наводе по азбучном реду. Речнички чланак садржи реч – обавезно акцентовану, податке о њеним граматичким облицима, о припадности врсти речи и стилским карактеристикама. Након тога се даје објашњење речи са примерима који илуструју њено значење. Указује се и на значењске нијансе речи. Потом могу уследити и подаци о особеностима употребе речи у једном од значења. Саставни део чланка су и фразеолошке информације о речи, а код страних речи и подаци о њеној етимологији. Уколико постоје, наводе се и варијанте речи. Хомоними су нумерисани и разматрају се у одвојеним чланцима. Значење речи тумачи се описно и, допунски, синонимом, уколико он постоји. За многе речи, уз одговарајуће ознаке, наводе се и антоними, ради допунске карактеристике значења.

Илустрације употребе речи дате су у цитатима из дела уметничке, публицистичке и научне литературе XIX и XX века. Њихова је намена да дају примере правилне употребе речи, да покажу њене стилске карактеристике и сферу употребе.

По правилу, у речнику није прокоментарисано порекло веома старих позајмљеница, него углавном оних које су улазиле у руски језик почев од XVII века. Изузетак су позајмљенице из сфере науке, културе и свакодневног живота (називи драгог камења, неких биљака и сл.), које су још у давној прошлости ушле у многе језике, па и руски – оне увек садрже етимолошки коментар, без обзира на старост.

Овај велики лексикон руског језика намењен је широком кругу читалаца, али и стручној публици – филолозима, преводиоцима, новинарима, спикерима и водитељима.

МОСКОВЉЕВИЋ, М. *Речник руског и српскохрватског језика*. БЕОГРАД: Научна књига, 1963.

Лексикографски приручник др Милоша Московљевића, настајао у току Другог светског рата, по првобитној замисли аутора био је намењен за школску употребу, али је доцније знатно проширен.

Речник је двосмерног типа: руско-српскохрватски и српскохрватско-руски. Оваквој концепцији допринеле су друштвене прилике, јачање културних и привредних веза двеју земаља, што је условило пораст интересовања за руски језик код нас, као и за српскохрватски у тадашњем СССР-у.

Приликом израде, као један од темеља, аутору је послужио први српскохрватско-руски речник, објављен 1957. године у Москви, чији је аутор И. И. Толстој.

Посебан део приручника чини кратак преглед руске фонетике, ортографије и граматике, као и прилог о природи акцента у српскохрватском књижевном језику.

У свим напоменама и сажетим, концизним описима језика на свим нивоима, аутор примењује поступак једноставног контрастирања двају словенских језика, што излагање чини питким и занимљивим за најшири круг читалаца.

Географски називи, међутим, нису издвојени у засебан одељак, као што је пракса у новијим речницима.

Српскохрватске одреднице наводе се у екавском изговору и то се образлаже његовом већом распрострањеношћу од ијекавице, али се по азбучном реду наводе и ијекавске речи са упућивањем на екавске еквиваленте.

Велики број изведеница дат је по принципу гнезда уз основну реч – одредницу, после тилде. За већину именских речи (именице, придеве и бројеве) у загради се наводе специфичности парадигме, што речник чини врло прегледним и прикладним за школску употребу.

У обради глаголских одредница у загради се редовно указује на специфичности конјугације. Понекад су оба вида, свршени и несвршени, обрађени под истом одредницом, а понекад се раздвајају у два речничка чланка, без упућивања на видски парњак, што може бити отежавајућа околност за нешто слабије познаваоце језика.

Све речи су акцентоване, не само зато што акценат често има диференцијалну вредност и у руском и у нашем језику, него и зато што је правилно акцентовање речи показатељ добре говорне културе. На нормативној акцентуацији аутор нарочито инсистира у *Српскохрватско-руском речнику*, „не само због Руса, него и због наших људи, да би и њима речник послужио и као углед за правилну нашу књижевну акцентуацију“.

Уз значења се често указује на област употребе речи, на њихове стилске одлике (*бош.*, *арх.*, *нар.* и сл.). Посебну вредност речнику дају паремије и идиоми, које аутор уводи за илустрацију употребе и контекстуалног значења речи.

И поред невеликог обима и одређеног броја данас већ застарелих лексема у оба језика (нпр. *ежели*; *задавиња*, *кирајџија*, *ашчија* и сл.), Московљевићев речник и даље налази пут до широког круга читалаца.

ОЖЕГОВ, С. И. *СЛОВАРЬ РУССКОГО ЯЗЫКА*. МОСКВА: СОВЕТСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ, 1968.

Једнојезични речник руског језика, капитално дело истакнутог руског лингвисте, лексиколога и лексикографа Сергеја Ивановича Ожегова. Наведено издање је седмо по реду, стереотипно (од преко две десетине издања), што сведочи о великој популарности овог речника међу филолозима-русистима и свим носиоцима језика којима је стало до властите језичке културе.

Речник бележи савремени, основни лексички фонд руског језика, садржи најважније неологизме, указује на спојивост речи и на типичне фразеологизме. Издање из 1968. године обухвата укупно 52 872 лексичке одреднице. Ожегов прати достигнућа лингвистичке науке, посебно лексикологије, ортоепије, граматике и стилистике, и настоји да их примени у сваком новом издању свога једнотомника. Нова лексика и фразеологизми, измене у тумачењима речи и прецизно указивање на нове нијансе значења, на стилистичке одлике речи сведоче о напору, акрибности аутора и његовој преданости лексикографском раду.

Ожеговљев речнички чланак одликује се компактном структуром и економичношћу у навођењу илустративног материјала. Свака реч је акцентована, а тамо где је неопходно, строго се указује на правилан изговор. Речник је грађен по полугнездовном принципу: у један речнички чланак смештене су оне изведенице „у којима се нови смисао гради само у вези са припадношћу изведенице другој граматичкој категорији у односу на основну реч“ (нпр. *внеплановый* : *внеплановость*; *дородный* : *дородность* итд.).

Саставни део речничког чланка чине и подаци о граматичким и стилистичким особинама одреднице, као и концизно тумачење њеног значења. Аутор често прибегава комбинованом начину тумачења, користећи и описивање, и синониме и упућивање на друге речи.

У Предговору се истиче да савремени руски књижевни језик совјетске епохе представља „нову етапу у историјском развоју рускога књижевног језика“, те се ово дело одређује и као приручник за побољшање културе говора. Речник је, дакле, нормативног типа и служи као „упутство за правилну употребу речи, правилну творбу речи, правилан изговор и правилно писање речи у савременом руском књижевном језику“.

Временски распон од првога до најновијег издања (1949–2004)⁵ и чињеница да популарност речника готово не јењава у широком кругу не само руских читалаца, говоре у прилог квалитета Ожеговљевог дела које многи и данас сматрају еталоном у изради ове врсте лексикографских приручника.

POĽJANEC, R. F. I S. M. MADATOVA-POĽJANEC. *RUSKO-HRVATSKI RJEČNIK*. ZAGREB: ŠKOLSKA KNJIGA, 1973.

Треће, прерађено и допуњено издање познатог двојезичног речника, први пут објављеног 1959. године. Речник је доживео више каснијих издања, а 1987. године појављује се под модификованим називом *Руско-хрватски или српски рјечник*.

Ово велико дело хрватске лексикографије и данас је незаобилазна литература за све који се баве руским језиком како на хрватском тако и на српском говорном подручју.

Речник је општег типа, садржи речи и фразе савременог руског књижевног и колоквијалног језика, најфреквентнију лексику из подручја уметности и књижевности XIX и XX века, те најважније техничке и стручне изразе који ће корисницима омогућити да несметано прате дневну и ревијалну штампу и лакшу стручну литературу. Као основна база у одабиру лексема и одређивању њиховог значења ауторима су послужили речници руског језика Д. Н. Ушакова и С. И. Ожегова, као и четворотомник Академије наука СССР-а.

Прегледности речника доприносе поседни одељци у које су смештени географски називи, најчешће скраћенице или абриви-

⁵ Од 1992. године коаутор је Н. Ј. Шведова, а речник се назива *Толковий словарь русского языка*.

јатуре у руском језику, кратак опис руске фонетике и ортографије („Главне црте изговора“) и граматичких облика.

У корпус горенаведеног издања ушло је 55 000 одредница. Речи се наводе по азбучном реду, појединачно, а не по принципу „гнезда“ (са изузетком имена народности и неких занимања, где су под истом одредницом дати и мушки и женски род, понегде и придев, као и већине глагола, где су оба вида, свршени и несвршени, смештени под једном одредницом).

У оквиру сваке именичке и придевске одреднице нумеричким ознакама упућује се на деклинациони тип, а код именица и на род и деклинационе специфичности (непостојани вокали *о* и *е*, наглашени локативни наставак –у уз предлоге *в* и *на* и сл.). Све речи су акцентоване.

Аутори посебно воде рачуна о глаголској рекцији те редовно указују на најбитније разлике између руских и наших глагола (нпр. *смеяться над кем-чем* – *исмијавати*, *изврѣавати руілу коіа-шиа*, *руіати се коме-чему*).

Значења речи су одређена прецизно, уз упућивање на струку и навођење њихових стилских карактеристика. Речнички чланак по правилу садржи већи број примера који веома добро илуструју значење и употребу руске речи, често и у оквиру фразеологијама, што је једна од најбољих страна овог речника.

Скляровская, Г. Н. и И. Н. Шмелёва. „Разговорно-просторечная и областная лексика в словарях и в современном русском языке (лексикографический аспект)“. *Вопросы исторической лексикологии и лексикографии восточнославянских языков*. Москва, 1974, стр. 88–94.

Критички осврт на традиционалну класификацију руске лексике на разговорну, народну и провинцијалну, у коме аутори настоје да на нов начин, уз примену неколико принципа (функционално-говорног, творбеног, семантичког, експресивно-емоционалног, нормативног и генетског), утврде лексичке слојеве савременог руског језика, не претендујући на исцрпност класификације.

Лексичким групама маркираним као разговорне и народне речи својствена је незванична сфера употребе, супротстављеност лексички књижевних стилова, као и нијанса лежерности и фамилијарности. По мишљењу аутора, постоје четири низа лексема, који чине основну масу разговорне и народне лексике:

- 1) лексички елиптизми, именице и глаголи типа *зачётка, бюллетень*;
- 2) речи образоване уз помоћ суфикса са нијансом разговорног: *ямина, молодчина, вообразала* итд.;
- 3) речи образоване скраћивањем: *перманент* (уместо *перманентная завивка*), *кварц* (уместо *кварцевая лампа*) и сл.;
- 4) преносна (углавном метафорична) значења неутралних речи: *баба, ржать, глухарь* и др. Пренос је најчешће усмерен на дискредитовање или неозбиљно, шаљиво осмишљавање појаве.

Наведене групе разликују се по емоционалној експресивности, чија је улога у стилском квалификовању речи одлучујућа. У лексикографској пракси ове разлике се обележавају одговарајућим квалификаторима, што се често чинило на недоследан начин. Осим тога, речи унутар датих група разликују се и по степеној нормативности (веће или мање блискости са књижевном нормом). Лексикограф је дужан да нађе средство како би показао разлике међу речима разговорног слоја.

На крају, аутори дају нову, модификовану класификацију лексике традиционално маркиране као разговорна – народска – провинцијална, уносећи у њу и лексику генетски везану за одређену социјалну средину, те би нова подела укључивала четири групе:

- 1) разговорне речи, разноврсне по експресивно-емоционалној обојености и степену;
- 2) „народно-сељачке“;
- 3) ненормативне речи, које се, као и оне из претходне групе, примењују као средство стилизације у уметничкој књижевности, и
- 4) називе предмета из сеоског живота за које се не употребљава никаква стилска карактеристика – квалификатор.

Када се последње три групе изузму из слоја провинцијализма, у њему ће остати само оне речи које су провинцијализми у правом смислу. Уколико се утврди стабилност њиховог састава и традиционалност употребе у уметничким текстовима, оне могу бити унете у речник.

Филин, Ф. П. «О НОВОМ ТОЛКОВОМ СЛОВАРЕ РУССКОГО ЯЗЫКА». *ИЗВЕСТИЯ АН СССР. ОПРЕДЕЛЕНИЕ ЛИТЕРАТУРЫ И ЯЗЫКА*. Т. XXII, вып. 3. МОСКВА, 1963, СТР. 177–189.

И поред завидних резултата руске лексикографије почев од друге половине XVIII века и већег броја до тада објављених једнојезичних речника руског језика, аутор пледира да рад АН СССР-а на састављању ове врсте приручника буде непрекидан, с обзиром на дуран развој руске лексике и све строже критеријуме које једнојезични речници треба да задовоље.

Филинов чланак је први покушај разматрања основних принципа по којима треба састављати будући једнојезични речник руског језика.

На почетку рада аутор даје критички осврт на дотадашњу руску лексикографску праксу. Иако истиче несумњиве вредности речника Д. Н. Ушакова, С. И. Ожегова, Малог и Великог речника АН СССР-а, аутор сматра да је свима њима заједнички један недостатак: недоследна примена принципа нормативности. Сви ови лексикони нису само приручници који показују норму употребе лексике руског језика у савременом стању, него и приручници који помажу читаоцу да правилно разуме дела руске књижевности од Пушкиновог времена. Филин уочава да лексикографија још није достигла такав ниво да се у једном речнику могу објединити супротни принципи нормативности и историзма (декриптивности), а да ниједан од ових принципа не претрпи штету.

Пред руском науком је одговоран задатак да темељно разради принципе једнојезичних речника и решења неких теоријских проблема те да изради нову фундаменталну картотеку лексичког састава савременог руског књижевног језика.

Главни проблеми у дотадашњој лексикографској пракси тичу се прилично насумичног и субјективног избора лексичке грађе, недоследности у употреби квалификатора у речницима, недовољне разрађености критеријума за одређивање стилских карактеристика речи итд.

Филин наводи и конкретне задатке које треба да испуни нормативни једнојезични речник руског језика. Он треба да буде „лексикографско огледало“ руске књижевне лексике у савременом стању. У њега треба да уђе све што је стабилно у току историје руског књижевног језика „од Пушкина до наших дана“. Он треба да буде висококвалитетан приручник за даљи развој културе говора широких маса становништва. Потребно је да овакав приручник темељно разради разгранати систем квалификатора, да

садржи ортоепске одлике речи, приказ фреквентности употребе речи, да дефинише норму савременог руског књижевног језика, укаже на одступања од норме (неправилности) и сл.

ФАСМЕР, М. *ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ РУССКОГО ЯЗЫКА*. МОСКВА: ПРОГРЕСС, 1964–1973.

Класично, капитално дело етимолошке лексикографије, чије је прво (тротомно) издање штампано у Хајделбергу 1950–1958. године (*Russisches etymologisches Woerterbuch von Max Vasmer*). Корпус немачког издања обухватао је преко 10.000 јединица.

Прво издање руског превода (1964–1973) из пера академика О. Н. Трубачова богатије је за читав том. Његов корпус чини око 18.000 одредница.

Руски четворотомни превод представља, заправо, измењено и допуњено издање Фасмеровог речника. Допуне обухватају упућивања на нову литературу, увођење нових јединица и давање нових етимологија у складу са постигнућима савремене науке. Извесне језичке грешке оригинала су такође исправљене. Ове корекције нипошто не умањују вредност оригинала будући да он представља темељ на коме је настао знатно потпунији и свеобухватнији академски етимолошки речник руског језика.

Фасмерово дело садржи богату лексичку грађу: ретке и архаичне речи, бројне дијалектизме, речи из украјинског и белоруског језика, апелативну и ономастичку лексику (хидроними, топоними, антропоними и етноними), као и знатан број позајмљеница.

У навођењу јединица Фасмер се не придржава принципа етимолошког гнезда, него претежно примењује аналитички метод издавања важних творбених модела.

Речнички чланак је традиционалне структуре и врло прегледан: после руске одреднице и њеног значења набрајају се сродне речи из других језика (украјинског, белоруског, чешког, пољског, српскохрватског, старословенског, лужичкосрпског...), затим следи етимолошки део, а у закључку чланка даје се сажета, прегледна библиографија, која сасвим добро илуструје тадашње стање етимолошке науке и упућује како на западноевропске тако и на неке руске ауторе. Трубачовљеве допуне дате су у квадратним заградама и обележене словом Т.

У поступку етимолошке анализе огледа се Фасмерова тежња за објективношћу, непристрасном научном интерпретацијом и свестраним разматрањем проблема. Ипак, рекло би се да њега више привлаче позајмљенице, одгонетање порекла позајмљених

речи, него изналажење индоевропских корена древног словенског слоја руске лексике.

Трубачовљеве интервенције у руском преводу, који је, осим горенаведеног, доживео још три издања (најновије је из 2003. године), умногоме су условљене и методолошким разликама између традиционалне етимологије Фасмеровог времена, која даје предност формалним аналогијама, и савременијих научних токова, који настоје да разраде еволуцију значења речи и њене типове.

ЛЕКСИКОЛОГИЈА

ВИНОКУР, Г. О. О СЛАВЯНИЗМАХ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЛИТЕРАТУРНОМ ЯЗЫКЕ. У: *ИЗБРАННЫЕ РАБОТЫ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ*. МОСКВА: УЧПЕДГИЗ, 1959, СТР. 443–459.

У овом постхумно објављеном раду Г. О. Винокур испитује лексички слој словенизама у савременом руском језику. Текст добро илуструје динамизам језичких процеса у сфери лексике.

После исцрпне историјске анализе словенизама (славенизама), аутор закључује да они више не представљају живу и активну категорију у руском језику.

Винокур примећује да је неопходно указати на два значења појма словенизам: генетско и стилистичко.

Словенизми у генетском смислу јесу све појаве у савременом руском говору чије је порекло црквенословенско. Стилистички словенизми нису словенизми с гледишта порекла, него са гледишта употребе.

Главни део рада посвећен је груписању елемената савременог говора који потичу из црквенословенског извора по критеријуму односа према руским варијантама:

- 1) словенизми чија се руска варијанта сада не користи, иако је позната из старих споменика, фолклора или се среће у дијалектима: *храбрый – хоробрый*;
- 2) словенизми чије се руске варијанте такође употребљавају у савременом руском језику, при чему се црквенословенска и руска варијанта одговарајуће речи разликују по значењу, чинећи данас две речи: *сѣрана – сторона*;
- 3) словенизми који се данас више не срећу у општој употреби (мада су познати из старијих споменика), док руска варијанта одговарајуће речи сада припада сфери опште употребе. Та вр-

ста словенизама пригодна је данас само за циљеве стилизације: *їлад – голод*.

Наведену класификацију Винокур проверава на бројним и разноврсним примерима, користећи материјал из познате књиге А. А. Шахматова *Очерки современного русского литературного языка* (1941, изд. 4, стр. 70–90). Оправданост своје класификације Винокур доказује на речима са пуногласјем и без њега, као и на другим типовима словенизама:

- на речима са *щ* и *жд* уместо *ч* и *ж* (*пещера – печера; горящий – горячий; ночь – ночь // надежда – надѣжа; невежда – невежа; вижду – вижу*) и
- на речима са гласом *е* уместо *о/ѐ/* (*надежда – надѣжа; небо – нѐбо; веселый – весѣлый*).

И ови случајеви потврђују констатацију да савремени руски језик мало користи словенизме као средство стилизације или такву њихову употребу своди на нулу.

Текст обилује илустративним примерима из староруске књижевности, из поезије Пушкинових претходника, савременика и следбеника, као и руских симболиста. Аутор даје и низ занимљивих запажања и додатних објашњења унутар сваке анализиране лексичке групе.

У закључку се подвлачи да се словенизми треће групе (лексички и морфолошки, које аутор засебно анализира) задржавају само у изрекама, цитатима и фразеологији, али не постоје у појединачној употреби (нпр. *глас вопиющего в пустыне, денно и ноцно, устами младенцев глаголет истина* итд.).

БОРБИЋ, ПЕТАР. „ГЛАС ВАПИЈУЋЕГ У ПУСТИЊИ“ И «ГЛАС ВОПИЈУЩЕГО В ПУСТЫНЕ». *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, XIV/1 (1971): стр. 361–372.

Служећи се, понајвише, грађом зборника *Крылатые слова* Н. С. Ашукина и М. Г. Ашукине, објављеног у Москви 1960. године, аутор испитује фреквентност употребе и језичке одлике тзв. диблизама, фразеологизама диблијског порекла, у руском књижевном језику, указујући и на стање у српскохрватском језику.

На почетку рада се констатује да старословенски језик представља један од темеља рускога књижевног језика. Аутор разликује две врсте старословенских или црквенословенских елемената у савременом руском језику: асимиловане и неасимиловане, које назива диблизмима. Учесталост употребе црквено-

словенизама обеју врста све је већа што се дубље понире у прошлост руског језика.

Затим следи кратак осврт на палеославизме и диблизме у језику Срба. У другом издању Вуковог *Рјечника* налазе се свега три синтагматска фразеологизма диблијског порекла, које Ђорђевић наводи као доказ врло ограниченог утицаја црквенословенског језика на језик тзв. простога народа.

Ипак, аутор подвлачи да ни у Вуково време, ни после њега образовани Срби нису престајали да употребљавају фразеолошке црквенословенизме ни у усменом ни у писаном изражавању, „с том разликом што се тада још чуо '*глас вопиющего в пустыни*', који је после постао '*глас ваицијућеї у йусџињи*', и као такав ушао у речнике српскохрватског језика“.

Иосифов, Е. «УПОТРЕБЛЕНИЕ ГЛАГОЛОВ *ИЋИ*, *ХОДИТИ* И *ХОДАТИ* (В СОПОСТАВЛЕНИИ С РУССКИМ ЯЗЫКОМ)». *ЗБОРНИК РАДОВА ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА*, ПРИШТИНА, X (1973): СТР. 295–303.

У раду се разматра употреба српскохрватских глагола *ићи*, *ходиџи* и *ходаџи* на основу лексичко-семантичке конфронтације са руским језиком.

Након кратког дијахронијског осврта на поменуте српскохрватске глаголе, аутор у поступку конфронтационе анализе усредсређује пажњу на два типа контекста: 1) када је радња ограничена просторним и временским условима, и 2) када није ограничена ни просторним, ни временским условима.

Контексти првог типа указују на конкретност радње, њену усмереност и једнократност, док је контекстима другог типа својствено неконкретно, неусмерено кретање и кретање које се понавља.

Полазећи од карактера глаголске радње у датим контекстима, аутор уочава бројне разлике и специфичности у употреби наведених српскохрватских глагола и руских глагола кретања *идти* и *ходить*.

Јазич, Џорџе. «РУССКО-СЕРБСКОХОРВАТСКІЕ МЕЖЪЯЗЫКОВЫЕ ОМОНИМЫ». *ГОДИШЊАК ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У НОВОМ САДУ*, XIV/1 (1971): СТР. 373–382.

Још један пример успешне примене контрастивне анализе на лексичком нивоу. На почетку, аутор даје врло широко одређење појма међујезичких хомонима, уврстивши у њих лексеме различите семантичке структуре а истоветне графичке слике и мање-више блиског фонетског састава и идентичних етимолошких

особина, као и све оне речи „које било којим својим елементом наводе преводиоце или лица која се служе српскохрватским или руским језиком да их идентификују по своме значењу“ (речи које се не подударују потпуно својом фонолошком структуром, хомографи различитог порекла, речи различитог фонолошког састава а истог порекла, речи страног порекла које су добиле различита значења у руском и српскохрватском језику, као и речи различитих стилских карактеристика у наведеним блискосродним језицима).

Хомонимски парови обично нису моносемични, него имају више семема, које се значењски могу подударати или разликовати. Значењски подударне семеме немају исту фреквенцију у руском и српскохрватском језику.

Понекад чланови хомонимског пара припадају различитим семантичким пољима, а понекад – истом семантичком пољу. Тада се, у циљу прецизирања значења речи из истог семантичког поља, прибегава семантичкој анализи речи, тј. налажењу диференцијалних семантичких обележја или сема.

Синтаксичке везе ових речи могу се подударати, а могу бити и различите (*заказать костюм – заказатьи сасијанак; дичиться кого-то – дичији се неким*). Исто важи и за лексичку комбинабилност ових речи.

Аутор се залаже за састављање речника руско-српскохрватских међујезичких хомонима, узимајући у обзир диференцијална семантичка обележја лексема. Речи треба тумачити еквивалентима другог језика, а одабрани примери треба добро да илуструју комбинабилност речи.

МИЛОШЕВИЋ, БОШКО. „ЈЕЗИЧКЕ ЗАМКЕ“. *STRANI JEZICI, ZAGREB*, III, 3 (1974): СТР. 222–224.

Језгровит чланак посвећен проблему руско-српскохрватских хомонима, намењен широком кругу читалаца. На грађи од око седамдесет лексема и неколико израза, на духовит и упечатљив начин, аутор илуструје у коликој мери непознавање међујезичких хомонима, речи сличнога или истог звучања а различитог значења у двама језицима, може угрозити споразумевање и комуникацију, и упозорава да „треба бити пажљив и упамтити овакве ријечи-замке, па ће се избећи неугодности и неспоразуми“.

У неколико пасуса, затим, на примерима речи истога гласовног састава, аутор истиче диференцијалну функцију акцента. Потом указује и на последице неразликовања опозиције тврдых и

меких сугласника, која у руском консонантизму има фонолошку вредност.

Иако није конципиран као научна расправа, текст индиректно скреће пажњу на значај контрастивног (конфронтативног) проучавања словенских језика и на оправданост примене таквог метода у славистици. Средњошколци, студенти русистике, наставници и преводиоци наћи ће у њему корисно подсећање на један од кључних проблема у изучавању генетски блиских језика, познат и под појмом „лажни (преводиочеви) пријатељи“.

СТАНКОВИЋ, БОГОЉУБ. „КОНТРАСТИВНИ ПРИСТУП РУСКИМ ФРАЗЕОЛОШКИМ ОБРТИМА“. НАСТАВА И ВАСПИТАЊЕ, БЕОГРАД, XIX, V (1970): СТР. 31–38.

Текст је добра илустрација дидактичко-методичке вредности контрастивне анализе за педагошку праксу.

Након краћега осврта на различита схватања фразеологизма и предмета фразеологије у тадашњој русистици, аутор дефинише фразеологизам као лексичко-семантички скуп који је садржајно – лексичка категорија, а формално – синтаксичка категорија, и то исказује формулом: $\Phi = Л + С$.

Полазећи од такве формуле, он затим издваја неколико типова односа руских и српскохрватских фразеологизама. Они могу имати идентичне све елементе (исп. *голубая кровь* – *йлава крв*), могу се подударати семантички, али не и лексичком компонентом (нпр. *мелкая сошка* – *сийна доранија*), могу се разликовати по синтаксичким везама (исп. *палка о двух концах* – *дашина има два краја*), а има и фразеологизама код којих се не подударају ни лексичка, ни синтаксичка компонента (исп. *лёгок на помине* – *ми о вук, а вук на вриша*). Аутор запажа и неке друге типове односа међу фразеологизмима у руском и српскохрватском језику, истичући да његова класификација не претендује на исцрпност.

Будући да фразеологизми чине знатан део лексичког фонда једног језика и да се по правилу теже усвајају, примена контрастивног метода овде има дубоко оправдање, поготово ако се зна да управо фразеолошки обрти указују на степен познавања страног језика, његовог духа и менталитета народа који њиме говори.

Стога се у даљем тексту инсистира на културолошком приступу фразеологизмима у настави језика: указивањем на разлике у начину живота двају народа, ученици ће лакше схватити обрт, његову мотивисаност те ће и њихова знања, по мишљењу аутора,

бити сигурнија и трајнија, а степен интерференције у овладавању блискосродним језиком биће далеко мањи.

Шанский, Н. М. Лексикология современного русского языка. Москва: Просвещение, 1972.

Једно од фундаменталних дела руске совјетске лексикологије. Наведено издање је друго по реду (прво је изашло давне 1964. године). У њему Николај Максимович Шански, истакнути историчар језика, лексиколог и лексикограф, етимолог, даје систематизован и прегледан опис руске лексике.

Књига је настала на основу дугогодишњег циклуса ауторових предавања на Московском универзитету „Ломоносов“ (почев од 1953. године) и представља прву монографију посвећену проблему лексичког састава руског језика.

Поред увода, књига садржи још шест поглавља, подељених у више одељака, у којима се лексика руског језика анализира из разних аспеката. На крају се даје списак најважнијих речника руског језика насталих до периода објављивања књиге.

Иако аутор у уводној речи скреће пажњу читаоцу да његова књига не носи „критичко-библиографски карактер“, он ипак, у многим деловима, даје анализу туђих погледа, поготово својих претходника и учитеља В. В. Виноградова и Г. О. Винокура.

У поглављу „Реч у лексичком систему руског језика“ (Слово в лексической системе русского языка), полемишући са Ф. де Сосиром, Шански одустаје од покушаја да дâ исцрпи дефиницију речи. Уместо тога, он наводи укупност њених диференцијалних обележја (фонетска уобличеност, семантичка валентност, стабилност звучања и значења, фразеологичност итд.). Затим аутор демонстрира примере употребе синонима, антонима, хомонима и паронима, анализирајући руски лексички систем са функционалног гледишта, интересујући се за говор, за функционисање језика у реалном животу.

У наредном поглављу лексика савременог руског језика испитује се са становишта порекла. Аутор настоји да опише „исконско руску“, општесловенску, источнословенску, руску лексику, позајмљенице, старословенизме и њихову улогу у формирању руског књижевног језика. Посебна пажња поклања се појави калкирања.

О неравномерној употреби речи у разним областима живота говори се у поглављу „Лексика с гледишта сфере њене употребе“ (Лексика с точки зрения ее употребления). Овде се издваја лекси-

ка опште употребе, лексика која је регионално, професионално или социјално ограничена и сл. Као засебан проблем разматра се стилистичка стратификација речи.

Аутор посматра језички систем као појаву у сталном развоју, чији најдинамичнији део чини лексички фонд. У оквиру посебног поглавља говори се о активном и пасивном фонду речи, о неологизмима и архаизмима. Занимљиво је гледиште аутора да свака реч, и када је образована по свим законима творбе речи, пролази кроз фазу околиналности. Уколико се не учврсти у употреби, она остаје индивидуално-ауторски неологизам. Пажњу филолога привући ће и ауторова класификација архаизама, као и процеси измене лексике у совјетском периоду.

Шански упознаје читаоца и са основним типовима руских лексикона (једнојезични речници, дијалекатски, речници страних речи, фразеолошки, историјски, етимолошки, ортографски, ортоепски речници итд.). Овај вредан део књиге пружа читаоцу информације о богатству и разноврсности руске лексикографске праксе све до објављивања наведеног дела.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).
This paper is published and distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).